

مجله حقوق

دوفصلنامه

دوره ۴، شماره ۹، پاییز و زمستان ۱۴۰۰

بررسی راهکارهای حقوقی استخراج و معامله ارزهای دیجیتال و رمز پایه (مجازی):

خلأهای حقوقی و راهکارهای پیشنهادی * شیما نادری، مجید مطلبی

و اکاوی مبانی فقهی فور و تراخی در اخذ به شفعه * مرتضی رحیمی

دستاوردها و چالش های تعدد و تکرار جرم در قانون کاهش مجازات حبس تعزیری

مصوب ۱۳۹۹ با رویکرد کاربردی * ابوالفتح خالقی، زهرا میرزانی

آثار قرارداد انتقال تکنولوژی در حقوق ایران * افشین مجاهد

تبیین اصل اطلاع رسانی در پرتو آیین رضایت قبلی کنوانسیون روتردام ۲۰۰۳

* محمد مبینی فر، مرضیه فتحی برناجی

جایگاه کمیسیون های حل اختلاف در دعاوی فی مابین سپاه پاسداران انقلاب و شهرداری تهران

* محمدرضا یزدی، مجتبی سالک رازی

آثار و شرایط اعاده دادرسی در حقوق ایران و فرانسه * سید جعفر هاشمی باجگانی، محمدرضا بوربور

آثار فسخ نکاح در حقوق ایران، فرانسه و انگلستان * میثم سبحانی

تحلیل ساختار حقوق کودک در ایران: بررسی مرجع ملی کنوانسیون حقوق کودک بر مبنای

پیمان نامه جهانی حقوق کودک * مریم شعبان

رابطه توهین و آزادی بیان در پرتو قانون مجازات اسلامی و قانون مطبوعات * امیرحسین قضائی علمداری

اصول و قواعد حاکم بر اخلاق حرفه ای در شغل وکالت * رستم علی اکبری، یاسر شاکری

تکثرگرایی دینی در قانون مجازات اسلامی * محسن حمیدی پور

آثار و شرایط دادرسی غیابی در حقوق ایران و فرانسه * سید جعفر هاشمی باجگانی، مصطفی افضلی گروه

مسئولیت کیفری دولت ها در قبال جرایم محیط زیستی در پرتو همکاری های منطقه ای و بین المللی * سجاد طیبی

تحلیل عملکرد دیوان بین المللی دادگستری در پرونده نقض عهدنامه مودت ۱۹۵۵ میان جمهوری اسلامی ایران

و ایالات متحده آمریکا * محمد ستایش پور، عیسی پودات

چالش های فلسفی، مفهومی تروریسم در مواجهه با حقوق بشر * نوروز کارگری

تحلیل اقتصادی آثار جاتی ناشی از استفاده اموال با مطالعه حقوق ایران * یداله دادگر، اکرم احسانی

کارکردها و چالش های میانجیگری در ایران (با نگاهی به برخی از کشورهای اروپایی و اسناد بین المللی)

* سید عباس موسوی

حریم خصوصی در نظام حقوقی ایران و اسلام * علی اکبری، مهدی فلاحیان

حقوق زندانیان از منظر فقه امامیه و حقوق ایران با نگاهی به اسناد بین المللی * غلامرضا ایزدپناه، وجیهه ایزدپناه

تحلیل ترور دانشمندان هسته ای ایران از منظر حقوق داخلی و بین الملل * محمدخلیل صالحی، محمد سلمانی فرهمند

آثار قرارداد بیعه عمر از منظر فقه امامیه و حقوق ایران * سید سجاد خالونی تفتی

حمایت از قضات ادارات در عصر سیاسی سازی: ارزیابی استقلال قضائی و ثبات رأی در دادرسی اداری * رضا طجرلو،

محمدجواد شفق، فاطمه مافی

حقوق بزه دیدگان و بزه کاران در قانون آئین دادرسی کیفری فرانسه: نقدها و چالش ها * صادق فتیلی، ابراهیم مقدم

بررسی و تحلیل تعهد به رعایت احتیاط در حقوق کامن لا * رضا حسین گندمکار، فرزاد کریمی کلمتی

مطالعه تطبیقی ارزیابی هزینه جرم در حقوق کیفری و فقه شیعه * اسماعیل کشکولیان، مهدی نقوی

در آمدی بر نظریه شخصیت حقوقی در فقه امامیه * سید علیرضا امین

بررسی ارکان مسئولیت مدنی شهرداری ها در رویه قضائی * سید وحید میرنظامی، فائزه بهادر

جبران خسارت محکومان بی گناه در حقوق ایران و آمریکا * احمدرضا کنارکوهی، سلامه ابوالحسنی

اهمیت ایجاب در قانون مدنی ایران و اصول قراردادهای تجاری بین المللی * مرتضی جوان سرند

Legal Civilization
vol.4, No.9, Fall 2021 & Winter 2022
Pages: 383-405
Article Type: Original Research
http://www.pzhfars.ir/article_137382.html
doi: 10.22034/LC.2022.137382

تمدن حقوقی
دوره ۴، شماره ۹، پاییز و زمستان ۱۴۰۰
صفحات ۳۸۳-۴۰۵
نوع مقاله: علمی پژوهشی

Prisoners' Rights from the Perspective of Imami Jurisprudence and Iranian Law with a look at International Documents

حقوق زندانیان از منظر فقه امامیه و حقوق ایران با نگاهی به اسناد بین‌المللی

Gholamreza Izadpanah

PhD Student in Private Law, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, University Lecturer, Tehran, Iran (Corresponding Author)

غلامرضا ایزدپناه

دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، مدرس دانشگاه، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

izadpanah.lawyer@yahoo.com
http://orcid.org/0000-00001-6890-8347

Vajehe Izadpanah

M.Sc. in Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran

وجیهه ایزدپناه

کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، تهران، ایران

roya.izadi65@gmail.com

Abstract

Today, both in domestic and international law, important rules and regulations are in place to respect the rights of prisoners in order to achieve therapeutic goals and prevent crime. The importance of this research is that in the Islamic penal system, imprisonment is considered as a secondary and secondary punishment and is applied in a few cases, so paying attention to human instinct and preserving human values and dignity is very important that the prisoner is also. There is no exception to this and all the efforts of the Islamic system are aimed at reforming and treating criminals, and in this regard, valuable rules and regulations have been developed. The purpose of this study is to observe the rights of prisoners and to observe ethics and human rights behavior in accordance with domestic law and international instruments. Accordingly, in this article, we want to examine how the rights of prisoners have been objectively reflected in terms of Imami jurisprudence, Iranian law and international law? Currently, the best and most explicit legal text in the field of human dignity is the executive regulations of the Prisons Organization and educational security measures, in which the examples and manifestations of humane treatment of prisoners are mentioned. The passage of the Law on Respect for Legitimate Freedoms and the Protection of Citizens' Rights is also a turning point in the protection of prisoners' rights and dignity. In addition, one of the most important international rules on the fundamental principles of the treatment of prisoners is the Rules of Procedure, adopted by the United Nations General Assembly on December 14, 1990.

Keywords: Prisoners' Rights, Human Dignity, Punishment, Security Measures, Social Rights.

چکیده

امروزه هم در حقوق داخلی و هم در سطح بین‌المللی، قواعد و مقررات مهمی برای رعایت حقوق زندانیان در جهت تأمین اهداف درمانی و پیشگیری از جرم پیش‌بینی شده است. اهمیت این پژوهش بدین صورت می‌باشد که در نظام کیفری اسلام، زندان از جمله مجازات‌های فرعی و ثانویه به شمار آمده و در موارد معدودی اعمال می‌شود، لذا توجه به کرامت ذاتی انسان و حفظ ارزش‌ها و حیثیت انسانی از اهمیت بسیاری برخوردار می‌باشد که فرد زندانی نیز از این امر مستثنی نبوده و تمام تلاش و کوشش نظام اسلامی در جهت اصلاح و درمان بزهکار بوده و در این زمینه نیز قواعد و احکام ارزنده‌ای تدوین شده است. هدف از این پژوهش رعایت حقوق زندانیان، رعایت اخلاق و رفتار حقوق بشری مطابق با قوانین داخلی و اسناد بین‌المللی است. بر این اساس، در این مقاله می‌خواهیم بررسی نماییم که حقوق زندانیان از نظر فقه امامیه، حقوق ایران و حقوق بین‌الملل به چه شکل نمود عینی داشته است؟ در حال حاضر بهترین و صریح‌ترین متن قانونی در زمینه کرامت انسانی، آئین‌نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی تربیتی می‌باشد که در آن مصداق‌ها و جلوه‌های رفتار انسانی با زندانیان ذکر شده است. همچنین تصویب قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی نقطه عطفی در زمینه حفظ حقوق و حرمت زندانیان می‌باشد. علاوه بر این، در راستای کرامت ذاتی انسان‌ها یکی از مهم‌ترین قواعد بین‌المللی که در زمینه اصول اساسی رفتار با زندانیان وجود دارد، قواعدی است که در تاریخ ۱۴ دسامبر ۱۹۹۰ میلادی توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد تصویب و اعلام شد.

واژگان کلیدی: حقوق زندانیان، کرامت انسانی، مجازات، اقدامات تأمینی، حقوق اجتماعی.

Received: 2021/09/10 - Review: 2021/11/04 - Accepted: 2021/12/16

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۹/۱۰ - بررسی مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۰۴ - پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱۲/۱۶

ارجاع:

ایزدپناه، غلامرضا؛ ایزدپناه، وجیهه؛ (۱۴۰۰)، حقوق زندانیان از منظر فقه امامیه و حقوق ایران با نگاهی به اسناد بین‌المللی، تمدن حقوقی، شماره ۹.

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to Legal Civilization. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

CC BY-NC-SA

مقدمه

مجازات به عنوان واکنش اجتماع در مقابل بزهکاری، همواره شاهد تحولاتی به منظور دستیابی به وسایل مناسب‌تر دفاع از حقوق انسان‌ها و امنیت اجتماع بوده است. تردیدی نیست که حقوق موضوعه هر کشوری با تلاش اندیشمندان و آموزه‌های کیفرشناسی، همواره تحول یافته و در خصوص تعیین و کاربرد ضمانت اجراها تدابیر مختلفی را در شرایط و دوره‌های مختلف به کار گرفته است. مجازات سالب آزادی یا زندان که از مهم‌ترین مجازات‌ها به شمار می‌رود نیز از این فرآیند مستثنی نیست. یکی از راهکارهای اعمال کرامت و شخصیت در مورد زندانیان، اجرای صحیح و دقیق قوانین در مقررات قانون اساسی و آئین نامه سازمان زندان‌ها می‌باشد. پس از اثبات کرامت ذاتی برای همه انسان‌ها از جمله شخص زندانی، ذکر این نکته حائز اهمیت است که لازمه کرامت انسانی زندانی برخورداری او از یک سری حقوق می‌باشد. زیرا هرگونه رفتاری غیر از مجازات از پیش تعیین شده، خلاف کرامت مجرم است و باید با مجرم به گونه ای رفتار شود که نوع نگاه و نگرش ما به او منفی نشود و او از حقوق اجتماعی و انسانی خود محروم نگردد. در غیر این صورت میزان مجازات و نوع آن افزایش یافته و متکثر شده و چنین امری خود نوعی اجحاف و ظلم و ستم بر مجرم است. البته گاهی مقتضای مجازات نوعی محروم سازی مجرم از برخی حقوق اجتماعی است ولی این امر باید مشخص و معین باشد (فیروزی، ۱۳۸۵، ۱۱۴).

بر اثر تحقیقات و مطالعات اندیشمندان حقوق کیفری و جرم شناسی به منظور سازگاری اجتماعی بزهکار، تدابیر متعددی جهت چگونگی اجرای مجازات زندان صورت گرفت که از آن جمله می‌توان به انسانی کردن رژیم اجرائی کیفر سالب آزادی و نزدیکی آن با شرایط زندگی آزاد خارج اشاره نمود (اولیائی، ۱۳۸۰، ۱۹). تحت تأثیر همین افکار و نظریات است که از سوی سازمان ملل متحد اقدامات

مؤثری در جهت تحقق این اهداف برداشته شده که از آن میان می‌توان به مصوبه ۱۹۵۵ با عنوان قواعد حداقل لازم رعایه رفتار با زندانیان اشاره نمود. قانونگذار ایران نیز همواره سعی خود را بر آن داشته که قوانین و مقررات خود را با تحولات و پیشرفت‌های جهانی، مخصوصاً مطابق قواعد پیشرفته سازمان ملل متحد تنظیم نماید. به عبارت دیگر توجه به حقوق زندانیان یکی از معیارهای اساسی سنجش رعایت حقوق بشر در کشورهای مختلف و در سطح بین‌المللی می‌باشد، لذا شناسائی و تعیین معیارهای حقوق بشر زندانیان و میزان توجه به آن‌ها در نظام حقوقی ایران در مقایسه با حقوق بین‌الملل می‌تواند نحوه سنجش رعایت حقوق بشر از سوی سازمان‌های مختلف حقوق بشر را در کشور ایران ملموس و روشن نماید (کرمی، ۱۳۹۵، ۱).

اهمیت و ضرورت این پژوهش، در حفظ آبرو و شخصیت زندانی با توجه به اصل شخصی بودن مجازات‌ها و کرامت ذاتی انسان، تبیین جایگاه فرد زندانی در اجتماع و تأثیر آن در خانواده است. اصلاح نشدن زندانیان و ارتکاب مجدد جرم پس از آزادی که به استمرار دامنه جرم می‌انجامد و تحمیل هزینه گزاف بر دولت و اموال عمومی و عدم ثمربخش بودن اقدامات کیفری، تبعات منفی و مشکلات اجتماعی زیادی را به وجود می‌آورد. لذا برای جلوگیری از شیوع چنین ناهنجاری‌ها و پیشگیری از گسترش بزهکاری ضروری است که حقوق زندانیان، اهداف و برنامه‌های اصلاحی تربیتی متناسب با شرایط زندانیان بر اساس فقه امامیه، قوانین موضوعه ایران و حقوق بین‌الملل مورد بررسی قرار گرفته و نقص‌ها و کمبودها مشخص و نمایان گردیده و نسبت به اصلاح آن اقدام شود. هدف از زندان و مجازات تنها محروم کردن شخص از رابطه و تعامل با محیط اطراف خودش نمی‌باشد، بلکه هدفی والاتر از این، یعنی اصلاح و تربیت فرد دنبال می‌شود. بنابراین اقداماتی که در این زمینه صورت می‌گیرد باید متناسب با این هدف باشد و اگر با آن هیچ‌سختی نداشته باشد باید حذف و یا پیدا شود. پس مسائلی که در رابطه با زندان یا زندانی نقش ایفا می‌کنند دارای اهمیت بوده و باید بررسی شوند (ناصرپورومیردورقی، ۱۳۹۹، ۹۳).

قانون اساسی جمهوری اسلامی در اصل ۳۹، با الهام از تعالیم اسلامی، هتک حرمت به حیثیت افراد مجرم و محکوم، به ویژه زندانیان را به هر صورت که باشد ممنوع اعلام کرده و بیان داشته است: هتک حرمت و حیثیت کسی که به حکم قانون دستگیر، بازداشت، زندانی یا تبعید شده است به هر صورت که باشد ممنوع و موجب مجازات است. سازوکارهای تضمین حداکثری حقوق زندانیان در حوزه حقوق سیاسی، مدنی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، آئین نامه اجرائی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰ و نیز اسناد بین‌المللی

حقوق بشر مورد شناسائی قرار گرفته است. با توجه به ماهیت موضوع، پژوهش حاضر از لحاظ هدف، کاربردی، از لحاظ روش تحقیق، به صورت نظری می‌باشد و روش گردآوری اطلاعات کتابخانه‌ای بوده و روش تجزیه و تحلیل و جمع‌بندی به صورت توصیفی خواهد بود.

۱- تعریف زندان و تمایز آن از حبس

با توجه به این که حبس و زندان، یکی از انواع عقوبت‌ها در شریعت اسلام است، ناگزیر باید اهداف شریعت از اجرای آن‌ها معلوم گردد. فلسفه اصلی زندان عبارت است از: مجازات، دفع شر و جلوگیری از فرار مجرم اصلی. در فرهنگ‌های لغت فارسی، زندان عموماً به معنای بندیخانه، قیدخانه، حبس و سجن و نیز جایی که متهمان و محکومان را در آن نگاهداری می‌کنند آمده است. زندان در معنای عام کلمه محلی است که در آن‌جا متهمان و یا محکومان کیفری با قرار و یا حکم کتبی مقامات صلاحیتدار قانونی، موقتاً یا برای مدت معین و یا به طور دائم نگاهداری می‌شوند. در ایران مستند قانونی موجود، بند ب ماده «۱»^۱ آئین‌نامه اجرائی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰ می‌باشد.

۱- ماده ۱: اصطلاحات و اختصارات به کار رفته در این آئین‌نامه به شرح زیر است: ب - مؤسسه کیفری: که در این آئین‌نامه به اختصار «مؤسسه» نامیده می‌شود، واحدی زیرمجموعه سازمان است که متهم یا محکوم به دستور مرجع قضائی یا قانونی صلاحیت‌دار، بازداشت و یا برای تحمل محکومیت حبس با هدف اصلاح و تربیت و بازسازی اجتماعی در آن‌جا نگاهداری می‌شود که انواع آن عبارت است از: زندان‌های بسته، نیمه باز، مرکز حرفه‌آموزی و اشتغال یا زندان باز، بازداشتگاه، اردوگاه کاردرمانی و کانون اصلاح و تربیت اطفال و نوجوانان؛ ۱- زندان بسته: زندان محصور با برج‌های دیده‌بانی که دارای دو پوسته یا حصار داخلی و خارجی و برخورد از شرایط و ضوابط امنیتی و حفاظتی کامل است. در این نوع از زندان، خوابگاه، هواخوری، مکان فرهنگی، آموزشی و کارگاه‌های حرفه‌آموزی و اشتغال، همگی در پوسته داخلی قرار دارد؛ ۲- زندان نیمه باز: مکان محصور است با حفاظت مناسب در حدفاصل حصار داخلی و خارجی زندان بسته، که در آن‌جا محکومان، در زمان معین و تحت نظارت مأمور مراقب مسلح، به کار گمارده می‌شوند و پس از خاتمه کار، مجدداً به خوابگاه گروهی یا اختصاصی بازگشت داده می‌شوند. این نوع زندان، بخشی از کارگاه‌های صنعتی، خدماتی، کشاورزی و عمرانی درون یا محوطه زندان بسته را نیز شامل می‌شود؛ ۳- بازداشتگاه: محل نگاهداری موقت متهم تحت قرار تأمین کیفری که با دستور کتبی مقام قضائی یا قانونی صلاحیت‌دار، به آن‌جا معرفی شده و تحت مدیریت یا نظارت سازمان است و شامل بازداشتگاه‌های عمومی، امنیتی، انتظامی یا نظامی می‌باشد؛ ۴- اردوگاه کاردرمانی: محلی است برای نگاهداری، اصلاح و تربیت محکومان جرایم مواد مخدر و روانگردان که در اجرای ماده ۴۲ قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۸۹، تشکیل می‌شود؛ ۵- کانون: کانون اصلاح و تربیت اطفال و نوجوانان، مرکز اقدامات تأمینی و تربیتی، برای نگاهداری متهمان و محکومانی است که سن آن‌ها در زمان ارتکاب جرم تا هجده سال تمام شمسی می‌باشد؛ ۶- مرکز حرفه‌آموزی و اشتغال یا زندان باز: یکی از اقسام ندامتگاه عمومی است که محکومان به موجب رای دادگاه و یا با تصویب شورای طبقه‌بندی، با سپردن تأمین مناسب، محکومیت خود را در آن‌جا با حرفه‌آموزی یا اشتغال به کار در حوزه‌های صنعتی، خدماتی و کشاورزی می‌گذرانند. این اماکن بدون مأمور مراقب مسلح بوده و محکومان پس از اتمام ساعت کار، برای استراحت به خوابگاه گروهی درون ندامتگاه و یا بیرون از آن، که تحت نظارت سازمان می‌باشد، باز می‌گردند.

در ادبیات حقوقی ایران، زندان محلی است که محکومین را جهت امنیت اجتماعی و رعایت حقوق شاکی اعم از خصوصی و عمومی و رعایت سایر حقوق زندانی به جز آن که در حکم قید شده است به منظور اصلاح و تربیت و به واسطه جلوگیری از تکرار جرم، با مجوز مرجع قضائی و تشخیص مسئولین زندان در آن نگهداری می‌نمایند (شمس، ۱۳۸۲، ۲۸). به نظر می‌رسد، می‌توان چنین تعریفی را از زندان ارائه داد: «زندان محلی است که محکومین را در جهت حفظ امنیت اجتماعی و رعایت حقوق شاکی، اعم از خصوصی یا عمومی و رعایت سایر حقوق زندانی به جز آن چه در حکم قید شده به منظور اصلاح و تربیت و جلوگیری از تکرار جرم، با مجوز مرجع قضائی و به تشخیص مسئولین زندان در آن نگهداری می‌کنند.» (اولیائی، ۱۳۸۰، ۲۵).

به طور کلی در قانون زندان، محلی دانسته شده است که در آن محکومین قطعی با معرفی مقامات ذیصلاح قضائی و قانونی برای مدت معین یا به طور دائم به منظور تحمل کیفر و اصلاح و تربیت نگهداری می‌شوند. اما در خصوص اصطلاح حبس در قانون تعریفی ارائه نشده با وجود آن که این واژه بارها در قوانین کیفری به کار رفته و مجازات اکثر جرائم پیش‌بینی شده است. از همین رو برخی ارائه تعریفی قانونی از واژه حبس را از سوی قانونگذار لازم دانسته‌اند. پرواضح است که مقصود قانونگذار از حبس، کیفر سالب آزادی یعنی زندان می‌باشد و قانونگذار این امر را چنان مبرهن دانسته که نیازی به تعریف آن ندیده است، کاربردی که به تسامح حتی در نوشته‌های حقوقی نیز دیده می‌شود. احکام صادره از سوی قضات و به تبع آن افزایش روزافزون جمعیت کیفری زندان‌ها نیز مؤید همین نظر می‌باشد. دو واژه حبس و زندان به یک معنا گرفته نشده و آن چه به عنوان مجازات غالب مورد نظر شارع بوده حبس است که معنای اصطلاحی رایج نگهداری در مکان خاص ندارد و در مقابل، زندان در معنای اصطلاحی یک مجازات استثناء محسوب شده که تنها در موارد معدود اعمال می‌گردیده و این در حالی است که در قوانین موضوعه ایران دو واژه مذکور به یک معنا گرفته شده و تأکید بر مجازات زندان به عنوان یک محور اساسی در قوانین مطرح می‌باشد.

تدقیق در منابع فقهی نشان می‌دهد شارع از همان ابتدا با توجه به این حقیقت که زندان ضمن ناکارآمدی در اصلاح و بازپروری، به مجرم، خانواده او و جامعه آسیب وارد می‌سازد، از آن به عنوان آخرین حربه برای مقابله با مجرمین خطرناک و مرتکبین جرم در جامعه استفاده نموده است. در حالی که قانونگذار ایران غافل از این حقایق و برخلاف مبانی فقهی در خصوص ضرورت استفاده حداقلی از کیفر زندان، در مورد اکثر جرائم این کیفر را در نظر گرفته که توجیهی جز تقلید از غرب برای آن نمی‌توان یافت (الهام و همکاران، ۱۳۹۶، ۲۴). امید می‌رود که قانونگذار ضمن تفکیک بین دو واژه

زندان و حبس، قوانین کیفری را در راستای افزایش گسترده اعمال مجازات‌هایی نظیر شلاق، جزای نقدی و حبس نه به معنای زندان بلکه به معنای منع از تصرفات آزادانه که از هر طریق مشروعی از جمله استفاده از فناوری‌های نوین مانند دستبندهای الکترونیک می‌تواند صورت گیرد اصلاح نماید.

۲- تاریخچه زندان

پیدایش زندان ظاهراً از سه امر سرچشمه گرفته است: نخست عشق انسان به مسئله آزادی و این که سلب آزادی از وی، شکنجه‌ای دردناک برای او محسوب می‌شود، بنابراین به عنوان تنبیه از زندان استفاده شده است. دیگر این که بعضی از افراد مجرم را دستگیر می‌کنند و به زندان می‌افکنند تا ضرر آن‌ها به اجتماع نرسد و دیگر این که گاه جنایت مهمی رخ می‌دهد و افرادی متهم می‌شوند که اگر آن‌ها آزاد گذارده شوند ممکن است مجرم اصلی که در بین آن‌ها است فرار کند و به جای امنی بگریزد. بدین جهت تمام افراد متهم موقتاً برای بازجویی و بررسی توقیف و زندانی می‌شوند و بعد از مدت کوتاهی که بررسی‌های لازم انجام می‌شود بی‌گناهان با معذرت خواهی یا جبران خسارت وارده آزاد می‌شوند و مجرم اصلی را برای محاکمه و کیفردادن نگاه می‌دارند (عرب، ۱۳۸۶، ۱۷).

هر نهادی که در جوامع به وجود می‌آید ناشی از نیاز جامعه به آن و انگیزه‌های سازندگان آن نهاد برای اداره جامعه است. زندان‌ها نیز بر همین اساس به وجود آمده‌اند و با سپری شدن مراحل مختلف تاریخی، شکل امروزی به خود گرفته‌اند. در گذشته معمولاً زندان‌ها در زیر قصرها و یا در قلاع بنا می‌شد و جایی تاریک و ناسالم بود. زندان‌ها وضع تأثرانگیز داشته و بسیاری از محکومین در زندان‌ها جان می‌سپردند. اما همین وضع نامطلوب هم از انواع مجازات‌های خشن و بی‌رحمانه زمان‌های دور، سبک تر به نظر می‌رسید تا جایی که در طول قرن‌های هفدهم و هجدهم میلادی برخی فلاسفه و حقوقدانان سعی در اثبات و اصلی کردن مجازات زندان در مقابل سایر مجازات‌های خشن داشتند.

زندان در زمان پیامبر (ص) رایج و معمول بوده، اما مفهومش مترادف جایگاه ویژه در این خصوص نبوده، بلکه توقیف مجرم در خانه، مسجد و... صورت می‌گرفته و مقصود از آن محدودیت آزادی و آمدوشد بزهکاران بوده است. در صدر اسلام، زندانی کردن کسی عبارت بود از محدود نمودن او به گونه‌ای که نتواند با دیگران رفت و آمد و معاشرت داشته باشد و به اختیار خود و به طور آزاد کاری انجام دهد (فیض، ۱۳۶۸، ج ۲، ۱۷۵). گاهی نیز مجرمان را در گوشه‌ای از مسجد زندانی می‌کردند و از آن‌جا که قفل و بندی در کار نبود، کسی را مراقب او قرار می‌داند که فرار نکند یا خطی به دور او می‌کشیدند و به او سفارش می‌کردند که قدم از آن دایره بیرون نگذارد و گرنه مسئول است و او هم به دلایل خاص اجتماعی و این که مبادا جرمش سنگین تر شود پا از دایره بیرون نمی‌گذارد. امیرالمؤمنین

علی (ع) نخستین کسی بود که به ساختن زندان اقدام نمود. بدین ترتیب که آن حضرت ابتدا زندانی از بوریای فارس ساخت که هم نور فراوان داشت و هم هوای کافی و نام آن را «نافع» نهاد. ولی متأسفانه وضع این زندان مورد سوءاستفاده قرار گرفته، به طوری که دزدها دیوار آن را سوراخ و اقدام به فرار کردند. تا این که آن حضرت زندان دیگری از گل و خشت ساخت و نام آن را «مخیس» گذاشت. در مورد علت تأسیس زندان توسط حضرت علی (ع) گفته شده که در اواخر خلافت عثمان، حکومت دچار نابسامانی و هرج و مرج گردیده و برگردان اوضاع به حالت عادی، مستلزم مقداری شدت عمل بود. به همین دلیل امام علی (ع) اقدام به بنا کردن زندان نمودند.

در سال ۱۳۰۸ شمسی، اولین زندان ایران (زندان قصر) جهت نگه داری ششصد نفر محکوم بنا گردید. پس از شهریور ۱۳۲۰ تحت تأثیر علل ناشی از جنگ جهانی دوم، به تعداد بزهکاران ایران مانند اکثر کشورهای جهان افزوده شد و زندان‌ها را با کمبود جا مواجه ساخت. در ۱۳۴۷ اولین آئین نامه زندان‌ها با توجه به اصول علم زندان‌ها به تصویب رسید و در سال ۱۳۵۴ آئین نامه مذکور اصلاح شد، لکن به علت عدم امکانات، اکثر مفاد آن اجرا نگردید.

۳- حقوق زندانیان از منظر فقه امامیه

مسئله حقوق انسان از جمله مسائلی است که در طول تاریخ بشری مورد توجه ادیان الهی و غیرالهی، اندیشمندان و مکاتب گوناگون حقوقی قرار گرفته و منشاء اقسام، مصادیق و راه‌های استیفای آن‌ها مورد بحث و بررسی قرار گرفته است. اسلام که خاتم و اکمل ادیان الهی است به این موضوع پرداخته و اهمیت و نقش آن را در سعادت و هدایت فرد و جامعه و تحقق عدالت اجتماعی دخیل دانسته و بسیاری از اصول و قواعد حقوقی عرفی را امضاء و نیز قواعد جدیدی را بر آن‌ها افزوده است که مجموع این اصول و قواعد، فقه اسلامی را تشکیل می‌دهد. برخلاف تصور برخی مبنی بر این که اسلام و فقه جعفری برای مسائل مربوط به زندان مبحثی خاص و جایگاهی را اختصاص نداده و زندان در نتیجه ظلم و ستم ستمکاران تشکیل و ضرورت یافته و اسلام مجازات را در سه مقوله حد، دیه و تعزیر منحصر کرده، قابل ذکر است که اولاً روایات فقهی علاوه بر تصریح به حکم حبس ابد یا موقت برخی مجرمین، به وجود زندان در حکومت‌های اسلامی نیز تصریح نموده و حبس موقت را در خصوص مجرمینی که قاضی نمی‌تواند به سرعت در خصوص آن‌ها تصمیم گرفته و حکم صادر نماید، بلکه به تحقیق نیاز دارد تا بتواند حدود و مجازات پیش‌بینی شده در شرع اسلامی برای جرم آن‌ها تعیین کند، واجب دانسته است (مکارم شیرازی، ۱۳۶۴، ۴۶).

برخی اخبار و احادیث بر این موضوع دلالت دارند: گروهی خمر خورده و با چاقو با هم درگیر شدند، آن‌ها را نزد امیرالمؤمنین (ع) آوردند. امام (ع) آن‌ها را زندان کرد که دو نفر از آن‌ها فوت شدند و یک نفر زنده ماند (حرعاملی، ۱۳۸۶، ج ۱۹، ۱۷۳). بنابر این روایت حضرت علی (ع) که حاکم شرع بوده، مجرم را زندان و توقیف می‌کرده تا بتواند حکم جانی را صادر و اجرا کند و یا از ضایع شدن حق کسی و فرار جانی از مکافات عمل جلوگیری کند. این روایات بیانگر آن است که اسلام در خصوص زندان احکامی را صادر نموده است و در اتهامات احراز نشده و جرمی که مجازاتش نامعلوم است و نیز برای فشار آوردن به مجرم جهت بیان واقعیت، وجود زندان ضرورت دارد. هیچ حکومت فاجر یا عادل‌ی بدون وجود زندان نمی‌تواند نظام جامعه خود را حفظ نموده و صلح، آرامش و اصلاح را در آن برقرار سازد. بسیاری از جرائم حد معین ندارند و حاکم بر اساس تشخیص خود مجازاتی را برای آن‌ها تعیین می‌کند که از این موارد به تعزیر تعبیر می‌شود، چه بسا امام یا حاکم تعزیر را به مصلحت بداند سپس در اجرائش گاهی تردید کند و گاهی صلاح را بر عدم تعجیل بداند تا شاید مجرم توبه کند و... مقتضای تمام این امور توقیف موقت مجرم و آن هم در مکانی به نام زندان یا بازداشتگاه است که با نگهداری مجرم در زندان می‌توان به حقوق مردم رسیدگی نموده و عدالت را اجرا نمود.

مبانی فقهی زندان در قرآن کریم عبارتند از: آیه شریفه ۳۳ سوره مبارکه مائده^۱. بسیاری از علماء و مفسرین معتقدند که نفی در این آیه به معنای حبس و زندان کردن بوده و برخی روایات نیز این آیه را چنین تفسیر نموده است (ماوردی، ۱۳۸۰ق، ۶۲). طبرسی در مجمع البیان می‌گوید: ابوحنیفه و یارانش نفی در این آیه را به معنای زندان دانسته و چنین استدلال کرده‌اند که زندانیان به منزله اخراج شدگان از این دنیا هستند و از هر تصرفی منع و از اهل خود جدا شده‌اند (طبرسی، ۱۴۱۵ق، ج ۳، ۳۲۵). آیه شریفه ۱۵ سوره مبارکه نساء^۲. مفسران و فقها کلمه امساک در این آیه را به حبس و زندان تفسیر نموده‌اند. شیخ طبرسی در مجمع البیان در خصوص این آیه گفته است که آن زنان را در خانه زندانی کنید تا

۲- إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ جِزَاءٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ. سزای کسانی که با [دوستداران] خدا و پیامبر او می‌جنگند و در زمین به فساد می‌کوشند جز این نیست که کشته شوند یا بر دار آویخته گردند یا دست و پای شان در خلاف جهت یکدیگر بریده شود یا از آن سرزمین تبعید گردند این رسوائی آنان در دنیاست و در آخرت عذابی بزرگ خواهند داشت.

۳- وَاللَّائِي يَأْتِينَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةٌ مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّىٰ تَوَفَّاهُنَّ الْمَوْتَ أَوْ يُجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا. و از زنان شما کسانی که مرتکب زنا می‌شوند چهار تن از میان خود [مسلمانان] بر آنان گواه بگیرید پس اگر شهادت دادند آنان [زنان] را در خانه‌ها نگاه دارید تا مرگ شان فرا رسد یا خدا راهی برای آنان قرار دهد.

مرگ شان فرارسد و یا آن که خداوند برای آن‌ها راه گشایشی فراهم سازد. البته این حکم با نزول آیه و تشریح آئین رجم زناکاران محصنه و جلد زناکاران مجرد و غیرمتأهل منسوخ گردید (طبرسی، ۱۴۱۵ق، ج ۳، ۴۰). آیه شریفه ۵ سوره مبارکه توبه.^۴ برخی معتقدند که حصر در این جا صرفاً ممانعت از ورود آن‌ها به مکه است و زندان کردن آن‌ها مدنظر نمی‌باشد (طبرسی، ۱۴۱۵ق، ج ۳، ۱۵۰).

روایات زیادی بر مشروعیت زندان دلالت دارد. تعداد این روایات از طریق روات طائفه شیعه و سنی مستفیض بوده بلکه در حد تواتر اجمالی می‌باشد. به عنوان مثال عبدالله بن سنان در حدیث صحیحی از امام صادق (ع) روایت کرده که آن حضرت فرمود: مردی به حضور پیامبر اسلام (ص) آمد و گفت: من مادری دارم که هر غریبه‌ای به او دست دهد او را می‌پذیرد. رسول الله (ص) فرمود او را زندانی کن. سپس حضرت فرمود او را ببند چرا که تو نمی‌توانی احسان و نیکی بالاتر از این در حق مادرت انجام بدهی تا او را از محارم بازداشته باشی (حرعاملی، ۱۳۸۶، ج ۱۸، ۴۱۴). غیاث بن ابراهیم به نقل از امام صادق (ع) از پدر بزرگوارش نقل نموده که حضرت علی (ع) فرد بدهکار را زندانی می‌کرد و چنانچه تشخیص می‌داد که او فرد نیازمند یا ورشکسته‌ای است او را آزاد می‌کرد تا به دنبال کسب درآمد برود (حرعاملی، ۱۳۸۶، ج ۱۳، ۱۴۸). در موثقه عمار به نقل از ابی عبدالله (ع) آمده مردی را نزد امام علی (ع) آوردند که ضامن یک زندانی شده بود. امام (ع) او را زندان نمود و فرمود دوست زندانی خود را بخوان تا تو آزاد شوی. حریز در خبری به نقل از اباعبدالله (ع) می‌گوید امام (ع) فرمود کسی به زندان ابد محکوم نمی‌شود مگر سه شخص: کسی که فردی را نگهداری تا دیگری او را بکشد و زنی که از اسلام مرتد گردد و سارقی که قبلاً به علت سرقت دست و پایش قطع شده باشد و باز مرتکب سرقت شود.

به طور کلی در خصوص رعایت حال زندانیان در شریعت اسلامی مقرراتی وضع شده که حفظ حقوق زندانیان را در پی دارد که عملکرد و سیره امام علی (ع) در این زمینه اساس و مبنای فتاوا و احکام شرعی فقهای مسلمین قرار گرفته، چرا که حضرت پایه‌گذار اندیشه ایجاد زندان اصلاحی در تاریخ بشریت می‌باشد. مطالبی که درباره رفتار امام علی (ع) با زندانیان در تاریخ به صراحت بیان شده است و با ملاحظه مضامین اخبار، آثار و مطالعه کتب تدوین شده فقهی روشن خواهد شد که انجام

۴- فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرْمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخَذُوهُمْ وَأَحْضَرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ إِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ. پس چون ماه‌های حرام سپری شد مشرکان را هر کجا یافتید بکشید و آنان را دستگیر کنید و به محاصره درآوردید و در هر کمینگاهی که کمین آنان بنشینید پس اگر توبه کردند و نماز برپا داشتند و زکات دادند راه برای شان گشاده گردانید زیرا خدا آمرزنده مهربان است.

عبادت‌های شرعی، تنظیم برنامه‌های تهذیبی و آموزش قرآن و فراگرفتن سواد خواندن و نوشتن در دو زندانی که توسط حضرت به نام‌های «نافع» و «مخیس» تأسیس گردیده، کاملاً مراعات می‌شده و یکی از برنامه‌های اجباری بوده است. امیرالمؤمنین (ع) زندانیان مکلف را در صورت ترک واجبات و شعائر دینی با عصا تأدیب می‌نمود و کسانی را که در انجام وظایف دینی سستی و اهمال می‌کردند تعزیر می‌شدند. با این وجود روح انصاف در تأمین و اداره معاش آن‌ها و به طور کلی در تمام شئون زندگی با کمال دقت مورد توجه قرار می‌داد و آنان را مشمول رعایت و رأفت خود قرار می‌داد و این همان هدفی است که در عصر حاضر در مقوله اصلاح زندان‌ها و توجه به حقوق زندانیان مورد اهتمام قرار می‌گیرد. در پرتو این تعالیم است که فقها جائز می‌دانند که زندانی جهت شرکت در تشییع جنازه نزدیکانش، شرکت در نمازهای عید و... بیرون برود و در صورت مبتلا شدن به بیماری صعب‌العلاج و نداشتن پرستار در زندان از زندان عفو و در منزل معالجه گردد. همچنین زندانی که به علت بدهی حبس شده در بیرون از زندان به وی اجازه اشتغال داده شود تا بتواند از درآمدهای خود را پرداخت کند (عرب، ۱۳۸۶، ۴۱).

انسان دارای دو بعد مادی و معنوی است که در هر دو بعد نیازمند توجه و تغذیه، تربیت و اصلاح است و از آن‌جا که فرد زندانی یک انسان است و تمام امتیازات و اوصاف یک انسان آزاد را دارا می‌باشد جز این‌که به علت ارتکاب جرم یکی از حقوق شاخص و قابل توجه انسانیت که آزادی تن می‌باشد از او سلب شده، بقیه حقوق وی به قوت خود باقی است و از آن‌ها بهره‌مند می‌گردد. همچنان‌که یک انسان آزاد نیازمندی‌های مادی مثل خوراک، پوشاک، مسکن، بهداشت، درمان و... دارد، یک فرد زندانی نیز این نیازمندی‌ها را دارد و همان‌طور که یک فرد آزاد دارای نیازمندی‌ها و مراقبت‌های معنوی از قبیل آزادی اندیشه، آزادی بیان، حضور در مراسم مذهبی، نماز جماعت، آموزش‌های مذهبی، اخلاقی، علمی و... است، یک زندانی نیز دارای چنین نیازمندی و حقوقی می‌باشد. لذا در سیره امام علی (ع) بنیانگذار اندیشه ایجاد زندان اصلاحی در برخورد با زندانیان مشاهده می‌کنیم که حضرت به انجام عبادت، تنظیم برنامه‌های مذهبی، فراگیری قرآن و سوادآموزی زندانیان توجه کامل داشته و همچنین به وضعیت معیشتی، اوضاع زندگی روزمره، خوراک و پوشاک آن‌ها اهتمام لازم را داشته است.

حقوق زندانیان به دو دسته مادی و معنوی تقسیم می‌شود. حقوق مادی زندانیان، حقوقی است که رعایت آن‌ها لازمه ادامه حیات مادی و فیزیولوژیکی است، نظیر محل سکنی، امور بهداشتی، داروئی، درمانی، امور تغذیه و... به عنوان مثال، باید ساختمان زندان دارای تسهیلات رفاهی باشد و زندانی را از

سرما و گرما محفوظ نگه دارد و او در آنجا احساس راحتی کند. رسول اکرم (ص) زندانیان را در خانه‌های معمولی که سایر مردم در آن‌ها سکونت داشتند حبس می‌نمودند که در آن‌ها نور و جا به اندازه کافی وجود داشت. ایشان حتی اسیران جنگی که محکوم به اعدام بودند را نیز به خانه‌های صحابه تقسیم می‌نمود و در خانه‌های آن‌ها زندانی می‌نمود. یا آن‌که همه زندانیان را در یک خانه حبس می‌نمود، چنان‌که گروهی از زندانیان را در منزل زنی از طائفه بنی‌نجرار در مدینه زندانی نمود. حقوق معنوی زندانیان لازمه کرامت بشری است که تنها باید نعمت آزادی تن از آن‌ها سلب شود و سلب هرگونه حقوق انسانی دیگر که لازمه انسان بودن و کرامت بشری است ممنوع می‌باشد. اگرچه ممکن است برخی حقوق به اعتباری مادی و به اعتباری معنوی باشند (شمس، ۱۳۸۲، ۱۴۷).

اسلام به رعایت حال زندانیان و اهتمام به آسایش آنان و اظهار عاطفه نسبت به آن‌ها، توجه ویژه نموده است. اسلام عزیز می‌خواهد انسانیت زندانی را از نو بیدار کند و بنای شایسته جدیدی در زندگی او به وجود بیاورد. در تعلیمات پیامبران الهی نیز توجه به کرامات ذاتی انسان و در نتیجه تربیت و بازپروری محکومین مورد اهمیت قرار گرفته است.

۴- حقوق زندانیان در قوانین ایران

زندان را نباید صدرنشین مجازات‌های تعزیری به حساب آورد، زیرا علاوه بر آن‌که فشارها، مشکلات و آثار منفی بزرگی بر روی فرد زندانی و خانواده وی می‌گذارد، بلکه فراتر دارای آثار منفی بسیاری بر روی جامعه است. زندان یکی از ابزارهای بازدارنده متخلفان، مجرمان و کسانی است که به حقوق دیگران تجاوز می‌کنند. این ابزار از خصوصیتی همچون فشار و تنگ گرفتن عرصه بر زندانی برخوردار می‌باشند که این دو خصوصیت، بازتابی منفی بر روحیه فرد زندانی و سلامت و شخصیت اجتماعی وی دارند؛ همچنان‌که این دو خصوصیت یعنی فشار و تنگ گرفتن بر وی، آثار اقتصادی و اخلاقی بر حیات جامعه مسلمانان دارد (تسخیری، ۱۳۹۲، ۲).

مطابق اصل سی و دوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، هیچ‌کس را نمی‌توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می‌کند. در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر ظرف مدت بیست و چهار ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالحه قضائی ارسال و مقدمات محاکمه، در اسرع وقت فراهم گردد. مختلف از این اصل طبق قانون، مجازات می‌شود. مطابق ماده ۱۰۸ آئین‌نامه اجرائی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰، ارتکاب رفتارهای سوء، از قبیل تندخویی، رفتار و گفتار موهن و هر گونه آزار و شکنجه روانی و جسمی توسط کارکنان مؤسسه نسبت به زندانیان مطلقاً ممنوع است و

حسب مورد می تواند منجر به پیگرد انضباطی، انتظامی یا کیفری فرد متخلف شود. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز در اصل سی و هشتم^۵ به ممنوعیت هرگونه شکنجه برای گرفتن اقرار و یا کسب اطلاع اشاره نموده است.

زندانی با ورود به زندان معمولاً اشیاء و لوازمی به همراه دارد که طبق مقررات زندان، نمی تواند با خود به داخل آسایشگاه ببرد. لذا باید ترتیبی اتخاذ شود که در بدو ورود زندانی، تکلیف چنین اشیائی مشخص گردیده تا از این بابت نگرانی نداشته باشد. بند ح ماده «۱۷»^۶ آئین نامه اجرائی سازمان زندانها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰ به این موضوع اشاره نموده است. ماده «۲۵۹»^۷ آئین نامه مذکور به تعیین تکلیف اشیاء و اموال زندانی به هنگام انتقال به زندان دیگر و در نهایت در زمان آزادی اشاره نموده است. در ماده «۶۲»^۸ لزوم مطلع نمودن زندانی از مقررات زندان در آئین نامه مذکور پیش بینی شده است.

یکی دیگر از حقوقی که در مقررات موضوعه ایران برای زندانیان پیش بینی شده است تفکیک و طبقه بندی زندانیان می باشد. این مهم به منظور دستیابی به مهم ترین هدف مجازات زندان که همان

۵- اصل سی و هشتم: هرگونه شکنجه برای گرفتن اقرار و یا کسب اطلاع ممنوع است. اجبار شخص به شهادت، اقرار یا سوگند، مجاز نیست و چنین شهادت و اقرار و سوگندی فاقد ارزش و اعتبار است. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می شود.

۶- ماده ۱۷: افسر نگهبان مؤسسه تحت نظر فرمانده یگان حفاظت انجام وظیفه می کند. اهم وظایف افسر نگهبان به شرح زیر است: ح - نظارت بر نحوه بازرسی در درب ورودی، درج اطلاعات زندانیان و مراجعان و بازرسی دقیق بدنی آن‌ها، ورود و خروج وسایل نقلیه و بازرسی آن‌ها بدون لحاظ هرگونه استثناء و همچنین بازرسی دیگر تجهیزات و جلوگیری از ورود اشیاء و اقلام ممنوع به مؤسسه و نظارت بر امر نگهداری اشیای امانی دریافتی از مراجعان، در محل صندوق یا کیسه اختصاصی با درج مشخصات یا کد صاحب اشیاء.

۷- ماده ۲۵۹: مؤسسه مکلف است هنگام آزادی زندانی تمام وسایل، لوازم شخصی، اشیای قیمتی، اسناد مالی و غیرمالی وی را با اخذ رسید یا صورتجلسه تحویل دهد. زندانی نیز مکلف است وسایل و لوازم متعلق به مؤسسه را مسترد کند.

۸- ماده ۶۲: رئیس مؤسسه یا با تفویض وی، مسئول واحد امور قضائی یا مسئول بخش تشخیص، روزانه در ابتدای وقت اداری با زندان یان تازه وارد ملاقات می کند و با تفهیم حقوق و تکالیف زندانیان اعم از ضوابط امنیتی، بهداشتی، رفاهی و انضباطی، نظام های اعتباری، امتیازی و مالی، شرایط و شیوه طبقه بندی و برخورداری از ارفاق های قانونی، شیوه مشارکت در برنامه های اصلاح و تربیت و اشتغال و شیوه ثبت و پیگیری درخواست، اعتراض و گزارش در سامانه های مربوط را به نحو فردی یا گروهی و متناسب با وضعیت تحصیلی و سنی به آن‌ها آموزش می دهد. همچنین در دوره تشخیص از طرق مختلف مانند نمایش فیلم، نصب بنر، تهیه و توزیع جزوه های آموزشی مشتمل بر خلاصه آئین نامه سازمان، مقررات و حقوق و تکالیف زندانیان، در اختیار گذاشتن امکانات مخابراتی (تلفن های گویای مشاوره قضائی با همکاری مرکز و کلا و مشاوران خانواده قوه قضائیه و یا کانون و کلاهی دادگستری در قالب انعقاد تفاهم نامه)، آموزش و آگاه سازی زندانیان به طور مستمر انجام می گیرد.

اصلاح و تربیت مجدد زندانی و بازگرداندن وی به اجتماع است می‌باشد. در این راستا در مواد «۲۲»^۹ و «۲۴»^{۱۰} آئین نامه فوق‌الذکر مقرراتی پیش‌بینی شده است. در خصوص غذای زندانیان در مواد «۱۵۳»^{۱۱}، «۱۵۴»^{۱۲} و «۱۵۵»^{۱۳} آئین نامه فوق‌الذکر مقرراتی پیش‌بینی شده است.

۹- ماده ۲۲: به منظور ایجاد رویه واحد در تفکیک و تخصیص زندان‌های هر استان، برنامه‌ریزی و نظارت در امر طبقه‌بندی زندانیان در چارچوب این آئین‌نامه، «شورای مرکزی طبقه‌بندی» با حضور دادستان کل کشور یا نماینده وی، رئیس سازمان، معاون قضائی، معاون اصلاح و تربیت و معاون توسعه مدیریت و منابع سازمان، تشکیل می‌گردد. معاون اصلاح و تربیت سازمان به عنوان دبیر این شورا، برگزاری جلسات را حداقل برای هر سه ماه یک بار هماهنگ می‌نماید. هر یک از مدیران کل زندان‌های سراسر کشور به هنگام بررسی وضعیت طبقه‌بندی زندانیان استان مربوط، با هماهنگی قبلی در جلسات شورا شرکت می‌کنند.

۱۰- ماده ۲۴: وظایف شورای طبقه‌بندی به شرح زیر است: الف- اتخاذ تصمیمات کلی برای تفکیک و طبقه‌بندی برای متهمان و محکومان جدیدالوورد، با رعایت مصوبات شورای مرکزی طبقه‌بندی و همچنین اتخاذ تصمیم موردی در خصوص مواردی که رئیس مؤسسه با پیشنهاد سامانه سجازا برای طبقه‌بندی مخالفت کرده و یا در مواردی که زندانی اعتراض نموده است؛ ب- اتخاذ تمهیدات و تدابیر لازم برای اجرای سیاست‌ها و دستورالعمل‌های ابلاغی از سوی سازمان در خصوص سطح امور رفاهی و خصوصیات تفصیلی هر طبقه یا هر بخش از مؤسسه؛ پ- بررسی وضعیت زندانیان دارای شرایط انتقال به انواع مؤسسه‌های کیفری؛ ت- بررسی درخواست‌های مرخصی زندانیان؛ ث- بررسی درخواست‌های اشتغال یا عدم اشتغال در زندان نیمه باز و همچنین در مراکز حرفه‌آموزی و اشتغال یا خارج از مؤسسه که تحت نظارت سازمان است؛ ج- بررسی ادعای توبه متهمان بازداشتی بر اساس گزارش مشروح مددکار اجتماعی یا یکی از روحانیون به انتخاب رئیس مؤسسه و همچنین بررسی ادعای توبه محکومان، مبتنی بر درجه اعتباری زندانی و صدور گواهی مستدل مبنی بر تبه‌زدانی و مقرون به صحت بودن ادعای توبه وی، برای ارائه به مرجع قضائی مربوط؛ چ- پیشنهاد و اظهار نظر نسبت به درخواست آزادی مشروط، تعلیق اجرای مجازات، عفو و تخفیف مجازات محکوم؛ ح- پیشنهاد تبدیل مجازات حبس به نظام نیمه آزادی و یا آزادی تحت نظارت سامانه‌های الکترونیکی، موضوع مواد ۵۶، ۵۷ و ۶۲ قانون مجازات اسلامی و ماده ۵۵۳ قانون آئین دادرسی کیفری.

۱۱- ماده ۱۵۳: برنامه غذایی زندانیان به تناسب فصل‌های سال، توسط مدیر کل هر استان و بر اساس دستورالعمل‌های تغذیه صادره از سوی دفتر بهداشت و درمان سازمان تصویب و به مؤسسه‌ها ابلاغ می‌شود. مؤسسه تحت نظارت مسئول واحد بهداشت و درمان و بر اساس برنامه تنظیمی نسبت به تامین اعتبار و تهیه و تحویل مواد اولیه مرغوب و دارای کیفیت اقدام می‌کند. مدیران کل استان‌ها باید با توجه به شرایط و اوضاع اقلیمی هر محل نسبت به تغییر برنامه غذایی در محدوده اعتبار و برنامه مصوب اقدام کنند.

۱۲- ماده ۱۵۴: نوع غذا برای تمام زندانیان و کارکنان هر مؤسسه به صورت یکسان و مطابق با کمیت، کیفیت و تنوع مصوب، طبخ و توزیع می‌شود. بر اساس برنامه‌های غذایی مصوب و متناسب با شرایط آب و هوایی هر محل، در سه وعده صبحانه، ناهار و شام تغذیه لازم که دارای کالری و ویتامین‌های کافی باشد با چای و آب آشامیدنی سالم در اختیار زندانیان گذاشته می‌شود. در هر هفته حداقل دو بار به زندانیان میوه، سبزیجات، لبنیات و غذای با گوشت داده می‌شود. در این راستا وسایل و تجهیزات لازم برای

امری که در اصل بیست و نهم^{۱۴} قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران تصریح گردیده، یک اصل کلی بوده و تنها به افراد غیرزندانی اختصاص ندارد. زندانیان نیز مانند دیگر شهروندان عادی اجتماع از این حق برخوردار خواهند بود. به همین جهت آئین‌نامه اجرائی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور به این مهم توجه داشته و ضمن مواد متعدد به ابعاد مختلف موضوع پرداخته است (اولیائی، ۱۳۸۰، ۱۳۴).

اصل بیست و هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مقرر می‌دارد: دولت موظف است با رعایت نیاز جامعه به مشاغل گوناگون برای همه افراد امکان اشتغال به کار و شرایط مساوی را برای احراز مشاغل ایجاد نماید. زندانی نیز بنا بر قطع و یقین یکی از مصادیق عبارت «همه افراد» می‌باشد و هیچ علتی مبنی بر تخصیص این حق به افراد غیرزندانی وجود ندارد. لذا دولت وظیفه خواهد داشت نسبت به زندانیان همانند افراد دیگر اجتماع موجبات اشتغال را فراهم آورد. این موضوع در مواد «۱۸۸»^{۱۵} و «۱۸۹»^{۱۶} آئین‌نامه مذکور تصریح شده است.

یکی دیگر از حقوقی که لازم است برای فرد زندانی به رسمیت شناخته شود باخبر نمودن وی از فوت و بیماری نزدیکان می‌باشد. به علاوه خانواده و بستگان زندانی نیز باید از چنین حقی برخوردار

جلوگیری از فساد مواد اولیه خواربار و تطهیر ظروف و محوطه آشپزخانه تهیه و تدارک می‌شود. زندانی بیمار طبق برنامه و نظر پزشک معالج با تایید بهداری مؤسسه در مدت تعیین شده از رژیم غذایی خاص استفاده می‌کند.

۱۳- ماده ۱۵۵: برنامه روزانه زندانیان و برنامه غذایی آنان در ماه مبارک رمضان از سوی اداره کل زندان‌های استان و با هماهنگی سازمان اعلام می‌شود. مقررات مربوط به ماه مبارک رمضان حسب مورد با تایید واحد اصلاح و تربیت و یا پزشک مؤسسه شامل اقلیت‌های دینی، افراد بیمار و افرادی که شرعاً مکلف به روزه داری نیستند، نمی‌شود. رئیس مؤسسه در این خصوص تدابیر لازم را اتخاذ می‌کند.

۱۴- اصل بیست و نهم: برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری پیری، از کارافتادگی، بی سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره، حقی است همگانی. دولت موظف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق‌الذکر را برای یک یک افراد کشور تأمین کند.

۱۵- ماده ۱۸۸: مسئولیت نظارت بر امور کارگاه‌ها و مؤسسه‌های صنعتی، کشاورزی و خدماتی از حیث نوع و میزان تولید، کیفیت و کمیت کار، خرید و فروش و انعقاد دیگر قراردادهای و مسائل فنی و تخصصی و دیگر موارد بر عهده رئیس کارگاه یا مؤسسه است.

۱۶- ماده ۱۸۹: ساعت کار و استراحت زندانیان در کارگاه‌ها و مؤسسه‌های صنعتی، کشاورزی و خدماتی داخل یا خارج از مؤسسه با توجه به موقعیت محل و نوع و کیفیت کار، از طرف مسئول کارگاه یا مؤسسه‌های صنعتی، کشاورزی و خدماتی با هماهنگی رئیس مؤسسه مطابق شیوه‌نامه مربوطه، تعیین و اجرا می‌شود.

بوده تا چنانچه زندانی دچار بیماری شده و یا فوت نموده باشد بلافاصله از جریان امر مطلع گردند. زندانی کردن افراد به عنوان مجازات تنها در سلب حق آزادی یا آمدوشد آزادانه وی خلاصه می‌شود. بنابراین تحدید دیگر حقوق وی در واقع تضییع حقی از حقوق فردی محسوب می‌گردد. واقعیت این است که عدم اطلاع از سلامتی خانواده و نزدیکان و چگونگی اوضاع و احوال آن‌ها از جمله مسائلی است که فکر و ذهن اکثر زندانیان را همواره به خود جلب می‌کند. در مقابل خانواده زندانی نیز به دلیل تشویش و اضطراب ناشی از زندانی شدن فردی از افراد خانواده، نگران چگونگی وضعیت او می‌باشند. لذا شایسته است این حق را برای زندانی و خانواده و بستگان وی قائل شده تا به نحوی از وضعیت ناگوار همدیگر باخبر گردند. طبق ماده «۱۵۲»^{۱۷} آئین نامه مذکور می‌توان نتیجه گرفت که قانونگذار ایران بدین وسیله خواسته است رئیس زندان را مکلف نماید تا در صورت بروز حوادثی چون فوت برای زندانی، خانواده و بستگان وی را از چنین امری مطلع سازد.

طبق بند سوم اصل سوم^{۱۸} قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران دولت موظف است همه امکانات خود را برای آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه و در تمام سطوح به کار برد. اصل مذکور دولت را مکلف به تهیه امکانات تربیت بدنی رایگان، برای همه نموده و به آن جهت که به صورت یک اصل کلی و عام الشمول بیان شده‌اند، لذا این تکلیف دولت، شامل زندانیان نیز خواهد بود که در ماده «۷۹»^{۱۹} آئین نامه اجرائی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰ تصریح شده است.

۱۷- ماده ۱۵۲: رئیس مؤسسه از طریق مددکار اجتماعی، مراتب فوت زندانی را به خانواده وی اطلاع و به پزشکی قانونی، قاضی اجرا و مرجع قضائی مربوط گزارش می‌کند. جسد پس از انجام مراحل قانونی و دستور مرجع قضائی دارای صلاحیت، تحویل پزشکی قانونی می‌شود و فهرست لوازم شخصی متوفی صورت جلسه و به خانواده وی تحویل می‌شود. در صورت فقدان خانواده یا امتناع آن‌ها از تحویل، مراتب صورت جلسه و برابر دستور مرجع قضائی اقدام می‌شود. تبصره - مدیرکل زندان‌های استان در اسرع وقت گزارش فوت اتباع خارجه را جهت انعکاس به وزارت امور خارجه، نزد معاونت قضائی و اجرای احکام سازمان ارسال می‌کند.

۱۸- اصل سوم: دولت جمهوری اسلامی ایران موظف است برای نیل به اهداف مذکور در اصل دوم، همه امکانات خود را برای امور زیر به کار برد: ۳- آموزش و پرورش و تربیت بدنی رایگان برای همه در تمام سطوح و تسهیل و تعمیم آموزش عالی.

۱۹- ماده ۷۹: سازمان مکلف است ترتیبی اتخاذ کند که هر طبقه از زندانیان و مددجویان بر اساس اصول طبقه‌بندی و با توجه به برنامه‌های اصلاحی و تربیتی مدون، از دوره‌های آموزشی تخصصی و تفکیکی و برنامه‌های متنوع فرهنگی و تربیتی از قبیل آموزش‌های رسمی و غیررسمی علمی، فرهنگی، مذهبی، ورزشی و هنری و مانند آن به صورت داوطلبانه برخوردار شوند. در هر مؤسسه

۵- حقوق زندانیان در اسناد بین‌المللی

سازمان ملل متحد به شیوه رفتار با انسان‌ها، از جمله رفتار با افرادی که در حبس به سر می‌برند، توجه نشان می‌دهد. به همین دلیل، سازمان مذکور چندین ابزار حقوقی بین‌المللی در اختیار گرفته است که هدف آن‌ها حفاظت و تضمین حقوق بشر و آزادی‌های بنیادی در درون زندان‌ها می‌باشد (ماسوری، ۱۳۹۲، ۲۸). حقوق بنیادی بشر هیچ‌گونه حدودمرزی چون زندان نمی‌شناسد و به هیچ‌عنوان این حقوق تعطیل بردار نیست، از این رو تحمیل کیفر سالب آزادی بر هر شخص، وی را از حقوق اساسی که متعلق به نوع بشر است محروم نمی‌کند و به عبارت دیگر، سلب آزادی نافی حقوق بنیادی بشر نیست، بنابراین این حقوق شامل تمامی افراد زندانی و بازداشت‌شدگان نیز می‌باشد.

توجه به کرامت انسانی و شخصیت انسان‌ها و توسعه این تفکر در اسناد و اندیشه‌های بین‌المللی یکی از موضوعاتی است که ذهن بشر هزاره سوم را به شدت تحت تأثیر قرار داده است. این امر انگیزه‌ای مهم برای تدوین بیش از ده‌ها کمیسیون، اعلامیه، پروتکل، میثاق نامه و دیگر مقررات در سطح نظام بین‌الملل بوده است. مطابق این برداشت، انسان‌ها اعم از مجرم یا غیرمجرم، جانی یا غیرجانی، زندانی یا غیرزندان صرف‌نظر از هر نوع رنگ، نژاد، زبان، دین، ثروت و جایگاه اجتماعی، شایسته تکریم و احترام می‌باشند. لذا انجام هرگونه رفتار یا اعمال خشونت‌آمیز، تحقیرکننده و معارض با شئون انسانی نسبت به انسان‌ها امری مذموم و نکوهیده می‌باشد. قدر مسلم، افرادی نیز که به عنوان بزهکار در چنگال عدالت گرفتار می‌شوند و پس از صدور احکام قضائی به زندان‌ها سپرده می‌شوند هرچند برای مدتی از آزادی خود محروم می‌شوند، حبس آن‌ها به منزله پایان راه و آخرین چاره و علاج نیست. بلکه باید با تکریم حقوق معنوی آنان و با ریشه‌یابی علل و عوامل بزهکاری ایشان، سعی در اصلاح و بازپروری و بازگشت شرافتمندانه آن‌ها به آغوش جامعه نمود. بدین ترتیب حقوق اساسی انسانی توسط قوانین و مقررات بین‌المللی تضمین شده‌اند. برخی از این اسناد و مقررات بین‌المللی عام‌الشمول بوده و جنبه جهانی دارند، مانند منشور ملل متحد، منشور بین‌المللی حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و

مجموعه اقدامات و برنامه‌های تفصیلی اصلاحی و تربیتی مختص هر طبقه که تعیین‌کننده رفتارهای مطلوب آنان است، بر اساس «منشاهای ارتکاب جرم» که در پرونده وضعیت زندانی، شناسائی شده، مبتنی بر اصول علمی و با هدف رفع یا تعدیل این منشاها و با در نظر گرفتن طول مدت اقامت زندانیان در مؤسسه و دیگر اوضاع و احوال مؤثر، توسط کمیته تخصصی اصلاح و تربیت (موضوع تبصره یک ماده ۲۷ این آئین‌نامه)، تصویب و جهت اجرا به رئیس مؤسسه اعلام می‌گردد. رئیس مؤسسه شرایط مناسب برای انجام این برنامه‌ها را فراهم می‌کند و بر اجرای صحیح آن از طریق واحد اصلاح و تربیت مؤسسه، نظارت دارد. کمیته می‌تواند به درخواست هر یک از زندانیان یا مددکاران، با بررسی میزان اثرگذاری برنامه‌های اصلاحی، نسبت به بازنگری در برنامه‌ها، اتخاذ تصمیم نماید.

سیاسی، میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و برخی دیگر از این مقررات در قالب اسناد منطقه‌ای تعریف می‌شوند (کرمی، ۱۳۹۵، ۸۸).

مهم‌ترین اسناد جهانی حقوق بشر، شامل منشور ملل متحد، منشور حقوق بشر، میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی می‌باشند. در حقوق بین‌الملل تنها سندی که اقدام به تعریف زندان نموده قطعنامه ۴۷/۱۷۳ مجمع عمومی سازمان ملل متحد است که در نهم دسامبر ۱۹۸۸ میلادی «مجموعه اصول حمایت از کلیه افرادی که تحت هر شکلی از بازداشت یا حبس قرار دارند» به موجب آن به تصویب رسید. یکی از اساسی‌ترین حقوق زندانیان، حقوق مدنی و سیاسی آنان است که در قسمت دوم بند سوم ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی^{۲۰} تصریح گردیده است. بدیهی است مدت زمان لازم و تسهیلات مناسب برای دفاع بستگی به مسائل گوناگونی دارد از جمله: نوع و ماهیت اتهام، پیچیدگی اتهام و دلایل توجه آن، شمار اتهامات وارده و این که آیا متهم خود شخصاً به دفاع می‌پردازد یا از طریق اعطای وکالت مبادرت به دفاع می‌نماید. اصل سی و پنجم^{۲۱} قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بر این امر تأکید دارد در همه دادگاه‌ها طرفین دعوا حق دارند برای خود وکیل انتخاب نمایند و اگر توانایی انتخاب وکیل را نداشته باشند باید برای آن‌ها امکانات تعیین وکیل فراهم گردد. بر این اساس، زندانیان نیز از حق داشتن وکیل برخوردار خواهند بود و این از جمله حقوق اساسی آنان تلقی می‌گردد.

به طور کلی حقوق جهانی بشر هیچ حدومرزی به نام زندان نمی‌شناسد. این حقوق شامل حال تمامی افراد بازداشت شده و زندانی نیز می‌باشد. این حقوق عبارتند از: حق زندگی و برخورداری از احترام به حیثیت فردی؛ حق محفوظ ماندن از اعمال شکنجه و سوءرفتار؛ حق برخورداری از بهداشت؛ حق احترام به شأن انسانی؛ حق برخورداری از اجرای عادلانه قانون؛ حق برکنار بودن از هر نوع تبعیض؛ حق برحذر بودن از بردگی؛ حق آزادی اندیشه؛ حق آزادی وجدان؛ حق آزادی مذهب؛ حق احترام به زندگی خانوادگی؛ حق شکوفائی فردی (ماسوری، ۱۳۹۲، ۳۰).

در بیشتر اسناد بین‌المللی و حقوق بشری ممنوعیت هرگونه اعمال شکنجه آمیز به هر شکل ممکن مورد تأکید مؤکد قرار گرفته است. علاوه بر آن که ماده ۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸

۲۰- هر کس در مظان اتهام به ارتکاب جرمی واقع شود، حق دارد از وقت و تسهیلات مناسب به منظور آماده شدن برای دفاع و ارتباط با وکیلی که خود انتخاب کرده برخوردار باشد.

۲۱- اصل سی و پنجم: در همه دادگاه‌ها طرفین دعوی حق دارند برای خود وکیل انتخاب نمایند و اگر توانایی انتخاب وکیل را نداشته باشند باید برای آن‌ها امکانات تعیین وکیل فراهم گردد.

رهائی از شکنجه یا رفتارهای تحقیرآمیز را از جمله حقوق اساسی افراد برشمرده است، کنوانسیون منع شکنجه سازمان ملل متحد مصوب دهم دسامبر ۱۹۸۴، اعلامیه سازمان ملل متحد در خصوص حمایت از همه افراد در مقابل شکنجه و سایر رفتارها یا مجازات‌های ظالمانه مصوب نهم دسامبر ۱۹۷۵، ماده ۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶، ماده ۲ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر برای جلوگیری از مجازات شکنجه^{۲۲} مصوب ۱۹۸۵، کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و آزادی‌های اساسی مصوب ۱۹۵۰ و ماده ۳ معاهده اروپایی منع شکنجه و بسیاری از اسناد دیگر حق محفوظ ماندن از اعمال شکنجه را به رسمیت شناخته و بر آن تأکید نموده‌اند و مجازات‌های ظالمانه، غیرانسانی یا ترذیلی را در ردیف شکنجه قرار داده‌اند. علاوه بر آن، اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی نیز شکنجه را در بعضی از موارد در زمره جرایم علیه بشریت و در مواردی جنایت جنگی محسوب نموده است.

ماده ۴ اعلامیه جهانی حقوق بشر، رهائی از بردگی و دادوستد بردگان را در زمره حقوق اساسی افراد تلقی نموده است. حتی در این زمینه به طور خاص کنوانسیون مکمل لغو برده‌داری^{۲۳} نیز در ۱۹۵۶ به تصویب رسیده است که در آن حریت و آزادی اینا بشری مورد تأکید قرار گرفته است. در مورد منع بردگی در قوانین داخلی ماده «۹۶۰»^{۲۴} قانون مدنی و مواد «۸۰»^{۲۵} و «۱۸۵»^{۲۶} آئین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۴۰۰ نیز در خصوص کار زندانیان ضمن مورد حکم قرار

22- Inter-American Convention to Prevent and Punish Torture (IACPPT)

23- Supplementary Convention on the Abolition of Slavery

۲۴- ماده ۹۶۰: هیچ کس نمی‌تواند از خود سلب حریت کند یا در حدودی که مخالف قوانین و یا اخلاق حسنه باشد از استفاده از حریت خود صرفنظر نماید.

۲۵- ماده ۸۰: کلیه فعالیت‌های زندانی در برنامه‌های روزانه مؤسسه از جمله انجام تکالیف، مشارکت در اشتغال یا در بخش خدمات مؤسسه و نیز مشارکت وی در برنامه‌های اصلاحی و تربیتی در پرونده رفتاری وی ثبت می‌گردد. در پرونده رفتاری زندانی، در ازای میزان مشارکت وی در اشتغال مولد یا مشارکت در بخش خدمات عام المنفعه مؤسسه، علاوه بر دستمزد پرداختی در اشتغال مولد، به زندانی «امتیاز رفاهی» نیز تعلق می‌گیرد و در ازای انجام تکالیف و مشارکت در اجرای برنامه‌های اصلاحی و تربیتی، به زندانی «نمره اعتباری» اعطاء می‌گردد.

۲۶- ماده ۱۸۵: ضوابط نظام انگیزشی برای مشارکت فعال محکومان در امر اشتغال و همچنین نحوه محاسبه و پرداخت دستمزد روزانه با لحاظ درجه اعتباری و به تناسب درجه مهارت و کاردانی هر یک از آنان و میزان و نوع کاری که انجام می‌دهند، بر اساس دستورالعملی که به تصویب رئیس سازمان خواهد رسید، تعیین می‌شود. مزد زندانی شاغل در پایان هر ماه به حساب بانکی وی واریز می‌شود. به درخواست زندانی بخش معینی از مزد وی به حساب بانکی عائله تحت تکفل یا سرپرست آن‌ها و یا دیگر افراد واجب‌النفقه با معرفی وی واریز می‌شود. رئیس مؤسسه بر نحوه پرداخت دستمزد آنان نظارت مستمر دارد.

دادن شیوه تعیین مزد زندانیان، شیوه پرداخت و تصمیم آن را نیز معین می‌کند. بدین ترتیب این آئین نامه نیز به طور غیرمستقیم با حکم این مواد از هرگونه بیگاری و بردگی که مخالف موازین حقوق بشری است، اجتناب می‌نماید.

هرچند که اعمال کیفر سالب آزادی به طور کلی، محدودیت‌هایی در آزادی اندیشه و نیز آگاهی از اندیشه‌های دیگران، برای زندانی ایجاد می‌کند ولی با وجود این، اسناد و مقرراتی وجود دارد که در حد امکان سعی در توجه به این حق و رعایت آن نموده است. به عنوان مثال مواد ۱۸ و ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ بر حق آزادی عقیده تأکید نموده و آن را در زمره حقوق اساسی افراد برشمرده است. در رابطه با حق تفهیم اتهام در بند دوم^{۲۷} ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، بند سوم^{۲۸} ماده مذکور و قسمت اول بند سوم^{۲۹} ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر مقرراتی تصریح شده است.

مواد ۱۰ و ۱۱ اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ حق محاکمه منصفانه و علنی و نیز حق بی‌گناه محسوب شدن تا زمان اثبات جرم را به عنوان یکی از حقوق اساسی افراد مورد شناسایی قرار داده است. در بند اول^{۳۰} ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی مواردی از اصول دادرسی منصفانه پیش‌بینی شده است. مهم‌ترین حقوق مدنی زندانیان شامل حق اعتراض، حق برخورداری از عفو و تخفیف، حق دسترسی به اطلاعات و... است. حق اعتراض و تجدیدنظرخواهی از حکم محکومیت در بند پنجم^{۳۱} ماده ۱۴

۲۷- هر کس دستگیر می‌شود باید در موقع دستگیر شدن از جهات (علل) آن مطلع شود و در اسرع وقت اختیاریه‌ای دائر به هرگونه اتهامی که به او نسبت داده می‌شود دریافت دارد.

۲۸- هر کس به اتهامی جرمی دستگیر یا بازداشت (زندانی) می‌شود باید او را در اسرع وقت در محضر دادرسی یا هر مقام دیگری که به موجب قانون مجاز به اعمال اختیارات قضائی باشد حاضر نمود و باید در مدت معقوله دادرسی یا آزاد شود. بازداشت (زندانی نمودن) اشخاصی که در انتظار دادرسی هستند نباید قانون کلی باشد، لیکن آزادی موقت ممکن است موکول به اخذ تضمین‌هایی شود که حضور متهم را در جلسه دادرسی و سایر مراحل رسیدگی قضائی و حسب مورد برای اجرای حکم تأمین نماید.

۲۹- هر کس در مظان اتهام به ارتکاب جرم قرار گیرد، حق دارد در کوتاه‌ترین زمان ممکن به زبانی که با آن آشنا است به تفصیل از ماهیت اتهامی که بر وی آمده آگاه شود.

۳۰- هر کس حق دارد که اتهام وارد بر او یا اختلافات مربوط به حقوق و تعهدات وی در یک محاکمه منصفانه و علنی توسط دادگاهی صالح، مستقل و بی‌طرف که بر اساس قانون تشکیل شده مورد رسیدگی واقع شود.

۳۱- هر کس به خاطر ارتکاب جرمی محکومیت یافته است حق دارد که محکومیت و مجازات او از سوی دادگاهی بالاتر موافق قانون مورد رسیدگی مجدد واقع شود.

میثاق حقوق مدنی و سیاسی، قسمت دوم^{۳۲} ماده ۸۱ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی، اسناد منطقه‌ای مانند قسمت هشتم بند ۲ ماده ۸ کنوانسیون آمریکائی و بند الف ماده ۷ منشور آفریقائی تصریح شده است. کنوانسیون اروپائی حمایت از حقوق بشر درباره این حق یا تضمین آن ساکت است، اما ماده ۲ پروتکل شماره ۷ کنوانسیون چنین سکوتی را جبران نموده و به تصریح تمام از ضرورت مراعات حق تجدیدنظر محکومان سخن گفته است. مضاف بر آن از نظر دادگاه اروپائی حقوق بشر، حق مزبور در دادرسی عادلانه مندرج در ماده ۶ کنوانسیون اروپائی حقوق بشر نهفته است (کرمی، ۱۳۹۵، ۵۱).

مطابق ماده ۶ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، هر محکوم به اعدامی حق خواهد داشت که درخواست عفو یا تخفیف مجازات نماید. عفو عمومی یا عفو فردی یا تخفیف مجازات اعدام در تمام موارد ممکن است اعطاء شود. در اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ نیز قریب به مضمون این عبارات به کار رفته و حق برخورداری از عفو و یا تخفیف مجازات برای مجرمین و محکومین به رسمیت شناخته شده است. در راستای کرامت ذاتی انسان‌ها یکی از مهم‌ترین قواعد بین‌المللی که در زمینه اصول اساسی رفتار با زندانیان وجود دارد، قواعدی است که در تاریخ چهاردهم دسامبر ۱۹۹۰ میلادی توسط مجمع عمومی سازمان ملل متحد تصویب و اعلام شد. یکی از این اصول این است که رفتار با تمامی زندانیان لزوماً توأم با احترام مقتضی به حیثیت ذاتی و ارزش آن‌ها به عنوان افراد بشر خواهد بود. علاوه بر اسناد و مقررات عام و کلی مورد اشاره، در خصوص استانداردسازی رفتار با زندانیان نیز از ۱۹۵۰ میلادی تاکنون تلاش‌های فراوانی از سوی مجامع بین‌المللی صورت پذیرفته که نتیجه آن تصویب قواعد و کنوانسیون‌های ویژه‌ای در این زمینه بوده است. از جمله مجموعه قواعد حداقل رفتار با زندانیان که طی قطعنامه شماره ۶۶۳ در سی و یکم ژانویه ۱۹۷۵ میلادی به تصویب شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد رسید.

نتیجه

با توجه به مطالبی که بیان شد می‌توان دریافت که در اسلام نیز حداقل‌هایی برای چگونگی رفتار با زندانیان و تأمین حقوق چنین افرادی پیش‌بینی گردیده که از آن جمله می‌توان به مواردی همچون، تعجیل در محاکمه زندانی، آگاه کردن خانواده زندانی از زندانی شدن، طبقه‌بندی زندانیان، آگاهی از مقررات زندان، تأمین تغذیه و پوشاک مناسب، منع تندخویی و تنبیهات خشن، توجه به مسائل بهداشتی

۳۲- دادستان و یا محکوم علیه بر اساس عدم تناسب جرم و مجازات می‌توانند بر طبق ترتیبات مقرر در آئین نامه دادرسی و ادله

نسبت به میزان مجازات تعیین شده تجدیدنظرخواهی نمایند.

و درمانی زندانی، اشتغال و فعالیت‌های مذهبی و آموزشی آن‌ها، مرخصی زندانیان، ملاقات با بستگان و خانواده، ملاقات خصوصی زندانی با همسر، شکایت از امور زندان و... اشاره نمود. از نکات مثبت آئین نامه اجرائی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، تلاش برای رعایت قواعد حداقل لازم‌الرعایه سازمان ملل متحد، حقوق اسلامی، حقوق اساسی زندانی و نیز تأمین هدف اساسی مجازات، یعنی اصلاح زندانی نام برد. اجرای صحیح و دقیق قانون اساسی، آئین نامه اجرائی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور، قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۲ و همچنین نظارت و تدوین مقررات جدید از راهکارهای اعمال کرامت و آبروی زندانیان است. توجه به حقوق مادی و معنوی زندانیان در زندان مانند حق رفاه، پوشاک، ملاقات، حضور در مراسم مذهبی و... نیز از راهکارهای اعمال کرامت، آبرو و شخصیت زندانیان می‌باشد.

در نظام حقوق بین‌الملل به دسته‌های مختلف زندانی اشاره شده که متناسب با شرایط هریک حقوق خاصی برای آن‌ها در نظر گرفته شده است. نظیر بازداشت شدگان، زنان زندانی، کودکان و نوجوانان زندانی و افراد ناتوان و سالمند زندانی و اسرای جنگی. بازداشت شدگان به دلیل شرایط خاص خود که میانه محکومیت قطعی و بی‌گناهی هستند، وضعیت خاصی دارند که باید حقوق خاص شان مانند ارتباط مؤثر با وکیل و خانواده و حمایت کنسولی برای بازداشت شدگان خارجی، توجه بیشتر نمود و در مراحل بازپرسی نیز حقوق شان نظیر منع شکنجه رعایت گردد. همچنین اقرار خاص زندانی نظیر کودکان، زنان، افراد ناتوان و کهنسال که به حمایت‌های خاص هم از نظر قانونگذاری، هم از نظر اجرا نیازمند می‌باشند. اعلامیه جهانی حقوق بشر، اگرچه اشاره صریح یا مستقیمی به حقوق زندانیان ندارد، با این حال مفاد آن از اطلاق و عمومیت برخوردار است و اقسام حقوق مدنی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی تمامی انسان‌ها حتی زندانیان را بیان نموده است، بسیاری از مواد آن با حقوق و امتیازات زندانیان نیز مرتبط می‌باشند. مفاد ماده ۵ کنوانسیون بین‌المللی رفع هرگونه تبعیض نژادی مصوب ۱۹۶۵ نیز به حقوق زندانیان اشاره دارد. حقوقی از قبیل حق بهره‌مندی از دادرسی منصفانه و عادلانه، حق امنیت شخصی و منع تجاوز، حق تابعیت، حق آزادی فکر، مذهب و عقیده، حق مسکن، حق استفاده از بهداشت عمومی، حق تحصیل و شرکت در فعالیت‌های فرهنگی و امثال آن در این مصوبه مورد اشاره قرار گرفته است.

به طور کلی اموری که باید در راستای رعایت حرمت و کرامت زندانیان صورت بگیرد اصلاح نگرش جامعه نسبت به زندان و زندانی است. اگر بخواهیم راهکاری برای اصلاح و تغییر نگرش جامعه نسبت به زندانی در نظر بگیریم، لازم است دیدگاه جامعه را نسبت به زندانی داشته باشیم. افزایش

سطح آگاهی جامعه تأثیر فراوانی در پذیرش فرد زندانی و حفظ حرمت او و همچنین جلوگیری از ارتکاب مجدد جرم توسط وی دارد. در این راستا علاوه بر سازمان زندان ها و انجمن حمایت از زندانیان، وسایل ارتکاب جمعی، به ویژه صداوسیما و مطبوعات نقش مهمی را به عهده دارند. برای حفظ حرمت و آبروی زندانیان بعد از خروج از زندان، انجمن حمایت از زندانیان و شورای برنامه ریزی و مدیریت بهداشت روان و اصلاح رفتار زندانیان می‌توانند راهگشا باشند، همچنین باید از عواملی که باعث هتک آبروی زندانی و خانواده آن‌ها مانند غیبت، تمسخر و تهمت می‌شود پرهیزیم. همچنین، از جمله راهکارهای حفظ آبرو و شخصیت فرد زندانی، اجرای صحیح قانون اساسی، قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، آئین نامه اجرائی سازمان زندان‌ها، نظارت بر این قوانین، توجه به حقوق زندانیان در زندان ها و سازمان‌های حمایت از زندانیان می‌باشد.

منابع

- قرآن کریم

فارسی

- الهام، غلامحسین؛ وطنی، امیر؛ حسن‌زاده، محبوبه، ۱۳۹۶، ضرورت تحدید مجازات زندان با تکیه بر تفاوت حبس و سجن در منابع و ادبیات فقهی، **دوفصلنامه پژوهشنامه میان رشته‌ای فقهی**، شماره ۱.
- اولیائی، فرشید، ۱۳۸۰، **حقوق زندانیان در فقه اسلام، حقوق موضوعه و اسناد بین‌المللی**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه تهران.
- تسخیری، محمدعلی، ۱۳۹۲، **حقوق زندانیان، فصلنامه دین و قانون**، شماره ۲.
- شمس، علی، ۱۳۸۲، **حقوق زندانیان: برداشتی از منابع اسلامی، مقررات داخلی و بین‌المللی**، چاپ اول، تهران، انتشارات راه تربیت.
- شمس، علی، ۱۳۸۲، **مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی زندان**، چاپ اول، تهران، انتشارات راه تربیت.
- عرب، علی، ۱۳۸۶، **حقوق زندانیان در فقه امامیه و حقوق موضوعه**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه قم.
- فیروزی، مهدی، ۱۳۸۵، **کرامت انسانی زندانیان راهبردها و راهکارها**، چاپ اول، تهران، انتشارات صفحه‌نگار.
- فیض، علیرضا، ۱۳۶۸، **مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلامی**، جلد دوم، چاپ اول، تهران، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

- کرمی، امیرحسین، ۱۳۹۵، **تضمینات حقوق بشری در مورد زندانیان از منظر قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اسناد بین‌المللی**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تفت.

- ماسوری، حامد، ۱۳۹۲، **حقوق زندانیان در قوانین ایران و بین‌الملل، ماهنامه اصلاح و تربیت**، شماره ۱۳۷.

- مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۶۴، **مقدمه‌ای بر مقررات و احکام زندان در اسلام**، قم، انتشارات مکتب اسلام.

- ناصرپور، حسین و میردورقی، وحید، ۱۳۹۹، **بررسی حقوق زندانی در زندان، ماهنامه آفاق علوم انسانی**، شماره ۴۰.

عربی

- حرعاملی، محمد بن حسن، ۱۳۸۶، **وسائل الشیعه**، جلد سیزدهم، جلد هجدهم و جلد نوزدهم، انتشارات کتابچی.

- طبرسی، فضل بن حسن، ۱۴۱۵ق، **مجمع البیان فی تفسیر القرآن**، جلد سوم، قم، انتشارات اعلمی.

- ماوردی، علی محمد، ۱۳۸۰ق، **الاحکام السلطانیه و الولایات الدینیّه**، قم، انتشارات مکتبه و مطبعه مصطفی البابی الحبلی و اولاده.

قوانین

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

- قانون مدنی

- قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۲

- آئین‌نامه اجرائی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی کشور مصوب ۱۴۰۰

اسناد بین‌المللی

- اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸

- کنوانسیون اروپائی حقوق بشر و آزادی‌های اساسی مصوب ۱۹۵۰

- کنوانسیون مکمل لغو برده‌داری مصوب ۱۹۵۶

- کنوانسیون بین‌المللی رفع هرگونه تبعیض نژادی مصوب ۱۹۶۵

- اعلامیه سازمان ملل متحد در خصوص حمایت از همه افراد در مقابل شکنجه و سایر رفتارها یا مجازات‌های

ظالمانه مصوب نهم دسامبر ۱۹۷۵

- کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر برای جلوگیری از مجازات شکنجه مصوب ۱۹۸۵

Legal Civilization

Biannual No.9/Fall 2021 & Winter 2022

ISSN:2783-1841
ISSN:2783-1922

- Review of Legal Solutions for Mining and Trading of Digital Currencies: Legal Gaps and Solutions*SHima Naderi, Majid Motallebi
- Analysis the Jurisprudential Principles of Torture and Delay at Implementation Preemption *Morteza Rahimi
- Achievements and Challenges of Multiplicity and Recidivism in the Law on Reducing the Punishment of Imprisonment Imposed in 2020 with a Practical Approach*Abolfath KHaleghi, Zahra Mirzaei
- Review of Technology Transfer Contract in Iranian Subject Law*Afshin Mojahed
- Explain the Principle of Information in the Light of the Previous Consent Procedure of the Rotterdam 2003 Convention*Mohammad Mobini Far, Marzieyh Fathi Bornaji
- The Position of Dispute Resolution Commissions in Lawsuits between the Islamic Revolutionary Guard Corps and Tehran Municipality*Mohammadreza Yazdi, Mojtaba Salek Razi
- the effects and conditions of retrial in Iranian and French lawani, Mohammad Reza Burbur
- Effects of Divorce on the Law of Iran, France and the United Kingdom *Maisam Sobhani
- Analysis of Child Rights in Iran: Review of the National Body Convention of Rights of Child Based on the Universal Convention of the Rights of the Child *Maryam SHA'ban
- The Relationship between Insult and Freedom of Expression in the Light of the Islamic Penal Code and the Press Law*Amirhossein GHazaei Alamdari
- Principles and Rules Governing Professional Ethics in the Legal Profession *Rostam Ali Akbari, Yasser SHakeri
- Religious Pluralism in the Islamic Penal Code*Mohsen Hamidipour
- Effects and Conditions of Absentee Proceedings in Iranian and French Law Sayyed Jafar Hashemi Bajegani, Mostafa Afzali Goroh
- Criminal Responsibility of Governments for Environmental Crime in the Light of Regional and International Cooperations*Sajad Tayebi
- Analysis of the performance of the International Court of Justice in the case of violation of the 1955 Amity Agreement between the Islamic Republic of Iran and the United States of America*Mohammad Setayesh Pur, Eisa Poodat
- Conceptual and Philosophical Challenges of Terrorism in Confrontation of Human Rights Nourooz Kargari
- Economic Analysis of the Externality of Property use by Comparative Study of Iranian Law Yadullah Dadgar, Akram Ehsani
- Functions and Challenges of Mediation in Iran (Looking at Some European Countries and International Documents)*Sayyed Abbas Mousavi
- Privacy in the Legal System of Iran and Islam*Ali Akbari, Mahdi Falahian
- Prisoners' Rights from the Perspective of Imami Jurisprudence and Iranian Law with a look at International Documents*Gholamreza Izadpanah, Vajehe Izadpanah
- Analysis of the Assassination of Iranian Nuclear Scientists from the Perspective of Domestic and International Law*Mohammad Khalil Salehi, Mohammad Salmani Farahmand
- Effects of Life Insurance Contract from the Perspective of Imami Jurisprudence and Iranian Law Sayyed Sajad Khalooei Tafti
- Protecting Agency Judges in an Age of Politicization: Evaluating Judicial Independence and Decisional Confidence in Administrative Adjudications*Reza Tajarlou, Mohammad Javad Shafaghi, Fatemeh Mafi
- the Rights of Victims and Offenders in the French Criminal Procedure Criticisms and Challenges Sadegh Fetili, Ebrahim Moghdam
- Review and Analysis of the Obligation to Observe Caution in Common Law Rezahosain Gandomkar, Farzad Karami kolmoti
- A Comparative Study of Crime Cost Assessment in Criminal Law and Shiite Jurisprudence Esmaeil Kashkoulain, Mahdi Naghavi
- An Introduction to the Theory of Legal Personality in Imami Jurisprudence*Sayyed Alireza Amin
- Examining the Pillars of Civil Liability of Municipalities in Judicial Procedure Sayyed Vahid Mirmezami, Faezeh Bahador
- Compensation for Innocent Convicts in the Law of Iran and America Ahmadreza Kenarkoohi, Salameh Abolhasani
- Research on the Importance of Offer in Iranian Civil Law and the UNIDROIT Principles Morteza Javan Sarand